

Kimeta BUŠEVAC, prof.

JEZIK DNEVNIKA AHMEDA HAMDI ALIEFENDIĆA (1905. – 1930.)

Sažetak

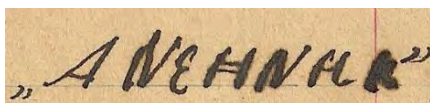
U našoj zajednici kao i u većini zajednica u Bosni i Hercegovini svakodnevno „susrećemo“ svjedočanstva opstojnosti naše domovine, njene historijske i kulturne prošlosti koju nikako ne smijemo zanemariti, a kamoli zaboraviti. Dnevnik Ahmeda Hamdi Aliefendića je svojevrsno svjedočanstvo o postojanosti jednoga naroda i njegovog jezika, koji je determiniran prostorom na kojem bivstvuje i vremenom u kojem živi. Narodni stvaralački duh uobličjen je jezičkim izrazom koji predstavlja onu sponu koja svjedoči o dinamičnom kretanju i razvoju bosanskoga jezika.

Jezik je društvena pojava, on je nezamjenjivo sredstvo općenja unutar društva i van njega. Jezik je jedno od glavnih, ako ne i glavno kulturno obilježje naroda: u njemu je čitava jedna materijalna i duhovna historija naroda. Koliko god je jezik prije svega sredstvo komunikacije, on je jednako i vid nacionalne identifikacije. U njemu je čitava kultura, historija i svijest naroda o sebi, bolje reći kolektivna podsvijest o svojoj prošlosti i sadašnjosti, pa možda i budućnosti. Narod sebe čuva nigdje drugdje do u svom jeziku i zato niti tog jezika ima bez naroda, niti naroda uopće ima bez njegovog jezika. Dakle, jezik je najizvornije i najtrajnije dobro naroda, a odnosom naroda prema svom jeziku uveliko se mjeri i odnos toga naroda prema samome sebi – Bilo je sve ono što je zapisano, a ono što nije zapisano, toga ni bilo nije. U radu su analizirane neke jezične osobitosti Dnevnika, najinteresantnija grafijska, fonetska, morfološka te sintaksička obilježja. Leksika će potvrditi tezu o bosanskim, turskim, germanskim ili elementima iz drugih jezika i njihovu šarolikost. Analizirana su i pisma koja su korištena, a posebno je interesantna upotreba bosančice i arebice, te je urađena transliteracija. Ukazano je i na stilska obilježja koja su evidentna (kur'anski stil, datiranje događaja po hidžretskim godinama, upotreba fraza, sentencija i sl.). Dnevnik sadržajno nudi dosta informacija o historijskim dešavanjima u Janji i Bosni i Hercegovini uopće, zatim informacije o ljudima i uslovima života ljudi tog doba, te o jeziku i njegovim karakteristikama.

Dnevnik Ahmeda Hamdi Aliefendića pruža dosta materijala za detaljnija istraživanja. Takođe leksičko bogatstvo Dnevnika te antroponomijska građa nude mogućnost detaljnijih istraživanja. U okviru proučavanja jezika dnevnika nastojale su se dati početne smjernice za eventualna kasnija proučavanja.

Ključne riječi: dnevnik, jezik, pisma, bosančica, arebica, leksika

Osnovne karakteristike dnevnika

Ahmed Hamdi Aliefendić je rođen 26. aprila 1881. godine (1299. po hidžretu). Pohađao je medresu i mekteb pri Džedid džamiji u Janji. Obrazovao se, kako i sam piše, „gledajući čitabe i 'Behar' i čitajući knjige, novine i romane“. U mektebu je podučavao djecu, učestvovao je i u društvenom životu Janje i u *Dnevniku* su česti komentari na zbivanja o kojima govori. Bio je slabog zdravlja i često je poboljšavao. Umro je 30. marta 1930. godine.

Dnevnik, original, čuva unuk Ahmet Aliefendić, sin petog djeteta Kasima. Dnevnik se kao naslijeđe prenosi na muške potomke porodice Ahmeda Hamdi Aliefendića. Pisan je od 1905. do 1930. godine, kada Ahmed Hamdi Aliefendić umire i posljednju zabilješku u *Dnevniku* pravi Alija Aliefendić, brat Ahmeda Hamdi Aliefendića. Dnevnik je pisan u bilježnicu, računsku trgovačku knjigu dugovanja i potraživanja – tefter (defter, m. grč.), tvrdo koričenje formata 14,5 x 29,5 cm. Na koricama i unutrašnjoj strani teftera stoji latinični natpis *Dnevnik 1900.*, ali odmah ispod tog natpisa je bosanični natpis te oznaka za svezak i godina početka pisanja označena rimskim i arapskim brojevima.

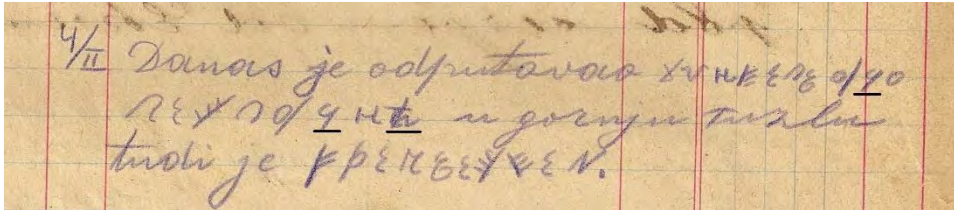

Sl. 1. Dio korice dnevnika

Dnevnik Ahmed Hamdi Aliefendić počinje pisati 31. decembra 1904. što saznajemo iz predgovora koji je dat na četiri označene stranice. U Predgovoru navodi da se ono što ima reći odnosi na vrijeme od 1881. do 1905. godine. Potom ističe da dnevnik počinje pisati u „podpunom zdravlju i priličnom zadovoljstvu, a u kakvom ću ga halu završiti to samo Svemogućí Allah znade“. Potom Ahmed Aliefendić daje informacije

o svom rođenju, te rođenju braće i sestara, smrti, školovanju, tj. o dešavanjima do 1905. godine. Već u Predgovoru uočavamo da je Aliefendić osoba koja je prilično pismena za vrijeme u kome je živio. On i sam navodi da je u „*nauci dobro napredovao i odličan bio*“.

Nakon Predgovora, na ponovo od 1 numerisanim stranama sa početkom od prvog januara 1905., slijedi hronološko zapisivanje određenih informacija koje ja autor smatrao bitnima. Za mjesec januar 1905. godine autor izdvaja četiri dana (1., 2., 6., i 20. januar). Bilježi i zemljotres, zelzelu (6. januara 1905.). Na istoj stranici u februaru mjesecu uočavamo da autor uz latinicu upotrebljava i drugo bosansko pismo – bosančicu. Bosančicom je ispisano ime učitelja i razlog njegovog odlaska iz Janje.

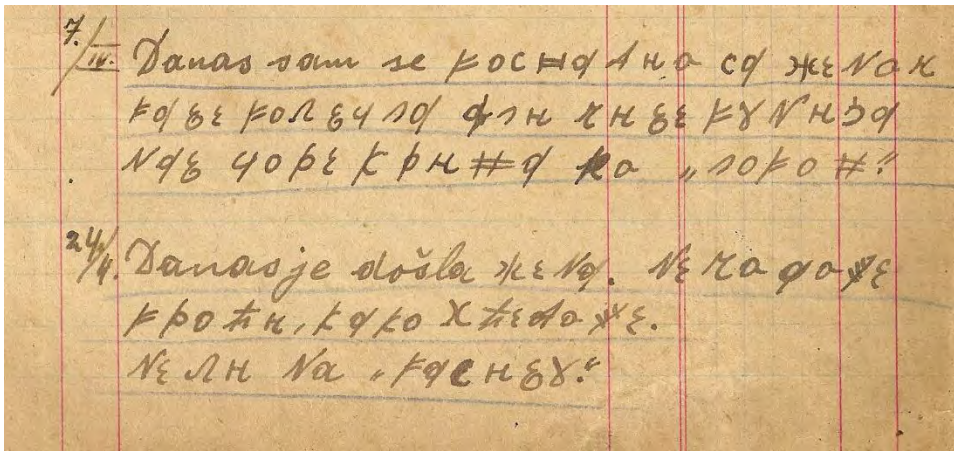

Transliteracija bosaničnog teksta sa strane 1:

4/II *Danas je odputovao učitelj Ago*
Bešlagić u Gornju Tuzlu
tudi je premješten.

U riječima *Ago* i *Bešlagić* pojavljaju se i dva grafema koja nisu bosanična, to je štampani latinični grafem *g* te ćirilični grafem *ć* (*h*). Tako je i u ostalim primjerima. Osim u ovom slučaju Aliefendić je bosančicu koristio u još nekim slučajevima. Na osnovu izvršene transliteracije može se zaključiti da je razlog tome bila želja da se sadržaj napisan bosančicom „sakrije“ od radoznalaca.

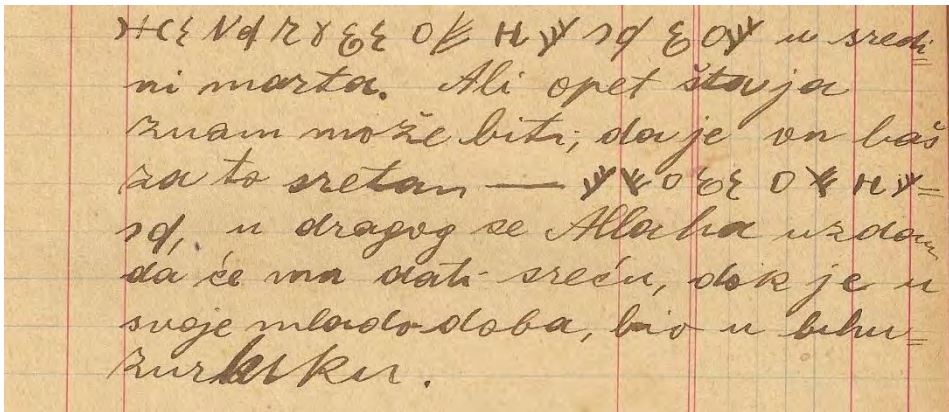
Bosančicom je ispisano tekst koji govori o svađi sa ženom (u cijelom dnevniku samo u tim slučajevima se spominje njegova žena, str. 3), zatim o ženi njegova brata (str. 33.), te o zarađenom novcu koji je prilikom predaje hatmi dobijao (str. 40., 41., 43.), a na 48. strani dnevnika bosančicom je ispisano dio rečenice koji govori o Mula Aliji ef. Sadikoviću.

Transliteracija bosaničnog teksta sa strane 3:

7/IV Danas sam se **posvadio sa ženom**
pa je pobj(e)gla ali mi je punica
naj gore kriva ko „lopov“.

24/IV Danas je došla **žena. Nemogoše**
proći, kako hćedoše.
Ne bi na „pasiju“.

Transliteracija bosaničnog teksta sa strane 33:

Žena mu je otišla još u sredini marta. Ali opet šta ja znam može biti, da je on baš zato sretan – **što je otišla**, u dragog se Allaha uzdam da će mu dati sreću, dok je u svoje mlado doba, bio u bihuzurluku.

Došlo mi je u novcu 10 k p 8 v d
2. hatma.

Bilo je 200 djece. Bilo mi
je u novcu 6 k p 8 v d.

1908. Dijelili su somune
i komad šećera. Bilo je
220 djece 48 k p 8 v d 10 k p 8 v d
6 k.

Transliteracija bosaničnog teksta sa strane 40:

Došlo mi je u novcu 10 **kruna**. 2. hatma.

Bilo je 200 djece. Bilo mi je u novcu 6 **kruna**.

1908. Dijelili su somune i komad šećera. Bilo je 220 djece **tudi sam dobio 6 k**.

napreduje. Te mu je riječi
odobrio i potvrdioриф чанш
Halilović, koji je prije nekoliko
godina bacio tubine na
našeg velurijednog Mula Aliju
lf. Fadikovića Ad 4 d 8 e 3 d k k b
c d 5 n 4 d v k o k. I to je pred ljudima
priznao da je sluga, i ra-
iskao od Mula Alije halala.
Šroun pa bilo.
Mehmed mujerin je opt iduci
da raskopa u medresi učevje
i uviio na Mula Alijine sbute
da su 5 n # d 4 d 7 8 k v k n k n.

Transliteracija bosaničnog teksta sa strane 48:

*Te mu je riječi odobrio i potvrdio Arif čauš Halilović, koji je prije nekoliko godina bacio tuhme na našeg vevrijednog Mula Aliju ef. Sadikovića **da ga je zateko sa cigankom.***

*(...) Mehmed mujezin je opet idući da raskopa u medresi učenje iznio na Mula Alijine sovte da su **livataluk činili.***

Osim bosančice u *Dnevniku* je zastupljena i arebica. Arebica je kao pismo karakteristična za Bosnu i njezino naslijeđe. Skupa sa primanjem islama širilo se i arapsko pismo, koje se intezivno uči u vjerskim školama. Koliko god je bilo relativno lahko savladati tu grafiju, toliko je teško bilo ovladati arapskim jezikom. Čisto praktični razlozi usloveli su manir pisanja arapskim pismom na svome jeziku. To je bio svojevrsan iskaz osobene jezičke simbioze između grafije jednog jezika s drugim jezikom, sa njegovom govornom formom. Time se čuvala veza sa maternjim jezikom, a i sa arapskim pismom, kao dominirajućim u islamskom svijetu. To je bio znak spontanog spoja između bazne kulture i one novije koja je pustila duboke korijene u Bosni, najvećim dijelom prenošena islamom, tj. Kur'anom, kao temeljnim djelom islamske duhovnosti. Velik dio stanovništva u Bosni služio se arebicom.

Ahmed Aliefendić u svom *Dnevniku* koristi arebicu u situacijama kada želi opisati neki mio događaj, vlastitu sreću. Tada se uz latinični zapis pojavljuje i arebica što nam govori da je Aliefendić bio jedan od učenijih ljudi tog vremena.

Bosanski jezik je kroz pisane forme arebice pokazivao i neke svoje osobitosti, uslovljene dijalekatskim a i literarnim procesima. Arapsko pismo u Bosni s vremena na vrijeme je u ponečemu mijenjano i adaptirano. U historiji bosanske arebice zapamćene su mnoge pravopisne reforme tog pisma. Takve reforme odražavale su kontinuitet razvoja bosanskoga pisanog jezika i težnju da se orijentalna grafija prilagodi domaćem jeziku što se može vidjeti i iz navedenih primjera arebice.

1905
10/11
اون اوچينى كورن مضان
شريفه جمعه كورنه صباح وقتنه بر ساعت
ورون ايكي دقيقه ده طوغوردى
داغلاشم (ايكلم) بابام اكم قويم
الله ورين خير و عمر صالح
اولسه السلام ايدوم

Arebica

10/11
Danas na 10. o. u. u petak u
sabah u 1 sahat i 10 minuta
nagjemi se sin (rodi se).
Ka to Allahu šukur činim
Da Bogala da mi hajrli i čineli
salih i alim bude. 1905.
10/11 November.

Latinica

1905
10/11
نا ۹۹ گوما
اؤ بونمه اؤ بونمه
براتا علی و سینی قوی به دویو ای
دا بونمه اؤ بونمه
تبه خیری ای سره ناک ای دایوره عمل صالح
عالم عابد زاهد تقوی صاحبی آمین

10/11
Na 9. decembra u
ponijelovak u večer (1912)
našao se u mozo bratov
Alije sin! Da Dobro je ime
"Mustafa" Da Bog dade da
bude na pravo i dijela
cijeloj narodj dnuqini
Amir!!!

Za 1905. godinu Aliefendić uglavnom u *Dnevniku* upisuje ona dešavanja koja su primijećena okom čovjeka koji živi u bosanskoj sredini na granici sa Srbijom. On bilježi vremenske promjene (studen, kiša, vjetar, zemljotres, suša i sl.), takođe i kulturna dešavanja (priredbe, proslave, obilježavanja vjerskih praznika i sl.). Kao bitan događaj navodi i prolazak automobila kroz Janju, dolazak hadžija iz *Mekjeimukjerreme*. Aliefendića zanimaju i cijene, on brine o troškovima koji su zadesili mještane, prati školovanje djece, u školi i mektebu, sa „viđenijim“ ljudima razgovara „o napretku Islama i pjesništvu it.d.“. Njega pogađa ne samo lična nesreća, nego i nesreća njegovih komšija i prijatelja:

„Dogjem kući, dijete, Zuhra leži a kod nje Alija sjedi više ni kog nejma. A u Dahmaginoj avliji se čuje plač i figanj iz sedam grla to jes tako tugaljivo i strašno da poletjela suza i iz drveta i iz kamena.(...) Eh kako bi mi onda moje djete bilo na hateru spram njihove žalosti.“

U svom dnevniku Ahmed Aliefendić ne iznosi samo hronologiju dešavanja, nego lijepim bosanskim jezikom priča i opisuje događaje. Iz *Dnevnika* saznajemo o izgradnji novog mekteba (26. 08. 1905.), o pomračenju sunca (30. 08. 1905.), kopanju bunara (02. 09. 1905.).

Aliefendić redovno čita *Behar* i u Bijeljini uvezuje izdanja, objašnjava koliko je imao roda žita, kukuruza i kako vrijeme utiče na posao i raspoloženje čovjeka.

Od početka rada novog mekteba Aliefendić bilježi i hatme koje su učene i navodi imena onih koji su „hatmu činili“ kao i broj prisutne djece. (170 djece na hatmi Zejda hanume, Dahmage Hadži Rešića kćerke, 27. 10. 1905.). Pribilježeno je i da je Drina plavila

Janju više puta (1896., 1903., te 1905. godine). Svi vjerski praznici od 1905. su zabilježeni jer je to posebno vrijeme kada „...dani i noći bijahoše vrlo živahni i veseli“. Uz dokumentovano iznošenje dešavanja Aliefendić ubacuje i interesantne priče, kao što je priča o Srbijancu koji se uplašio „turske vojske, trempeta i topova“. Takođe on govori koji je njegov „povod za naukom“.

Na stranama 34. – 37. u dijelu „Šta se je dogodilo 1907 – 1908. godina“ Aliefendić piše o „promjenama za našu milu domovinu, dragu nam Bosnu i Hercegovinu“. On poput historičara analitičara govori o dešavanjima u našoj zemlji, o smjeni turske i austrougarske vlasti te zainteresovanosti Srbije i Crne Gore za naše teritorije.

16. februara 1909. godine bilježi da je u Janji proradio i poštanski i telefonski ured. „Do Bjeline se na telefon javlja a odanle se brzojav nastavlja sa teligrafom.“ Od vlasti je zabranjeno na svadbama pucati „jerbo je prilika ratu“.

18. februara 1909. godine „U Carigradu je svrgnut veliki vezir sadrazam Ćamil paša a to je zato kako novine glase što je prigovario sa austrijskim konzolom Pallaviciniom za nareggivanje iz megju Turske i Austrije za odštetu Bosne i Hercegovine i bio je je gotovo teslimio za 54 000.000.kruna...“. Historijska dešavanja utiču i na dešavanja u Janji i Ahmed Aliefendić iz „svog ugla“ piše i o tome.

U *Dnevniku* je zabilježena i pjesma koju mu iz Sarajeva telegramom šalje brat Alija u povodu rođenja sina Kasima. Aliefendić ne govori samo o lijepim dešavanjima u svojoj porodici, nego navodi i sve tužne trenutke svog života, bolesti, smrti i sl. On je pisao i o bolesti goveda – štaliji koja je vladala cijelom Posavinom.

Od strane 54 Aliefendić piše o *dogadajima od septembra 1909. do 1912. godine*. U ovim dijelovima *Dnevnika* on piše o svome bratu Aliji – njegovom odlasku u Sarajevo, boravku u medresi, učenju i zaslugama koje je uživao kao jedan od najboljih đaka. Takođe piše o svom boravku u Sarajevu kada je posjetio brata, obilascima grada, posjetama šerijatskoj školi, uredništvu *Gajreta i Muallima*, muzeju, džamijama i drugim znamenitostima. Piše i o susretu sa pjesnikom Šemsudinom Sarajlićem te o poznanstvu sa drugim uglednim osobama. Po završetku medrese (juli 1911.) Alija se vraća u Janju.

O situaciji u Kotarskom vakufskom povjerenstvu u Bijeljini, te službama na koje su raspoređivani školovani, Ahmed piše s pozicije brata Alijinog – prema kome je učinjena nepravda jer nije kao najbolji đak dobio mjesto koje zaslužuje. Potom Aliefendić piše o dešavanjima u Janji, i o sukobu u mektebu.

O izborima u Janji provedenim kada je u Bosni i Hercegovini proglašena *vakufsko-mear(i)fska autonomija* (koncem 1912.) Aliefendić piše detaljno.

I 1913. godinu on počinje sa „*neugodnom vjesti*“. Ponovo govori o zategnutim odnosima među članovima džematskog medžlisa te tužbi svoga brata Alije. Tu spominje i naredbu o vakcinisanju (pelcovanju) jer su „u inozemstvu zavladaile neke crne ospice i mnoga se od njih mre“.

4. marta 1913. godine zabilježio je Ahmed Aliefendić da je „*prije podne prošao Austrijski Ejroplan otkud od Save duž uz Drinu. Otisao je granicom do Kozluka pa se je vratio na trag nakon jednog sahata. (...) bio se je izdigao visoko, pa je izgledao poput orla.*

Ali je imao veliku tutnjavu poput Automobila. Da nije bilo hlupe, nebi nitko znao da je Ejroplan...“

U opisu 1913. godine govori o krizi koja je zavladała „ušljed balkanskog rata“, o strahu od kolere, o padu Skadra Crnogorcima u šake, te o mobilizaciji i dolasku vojske u Janju. Amhed priča o koleri koja je u Janji evidentirana polovinom augusta 1913. g. Prva žrtva je bio Jovo Cvjetinović iz Brzave. Takvo stanje je trajalo do konca septembra 1913. g. Nakon ovih zabilješki Ahmed Aliefendić upisuje podatke o rođenju djece. Takođe je zabilježio (25.10.1917.) da je poginuo na talijanskom bojištu njegov dost Husejn Gruhonjić. Pribilježio je i smrt majke (28.06.1918.). Dalje Aliefendić zapisuje datume rođenja i smrti svoje djece i oca.

Zabilježio je da je 4. novembra 1918. godine iz Janje izašla austrijska vojska, a 5. novembra je „unišla srpska komita“. Pred kraj *Dnevnika* Ahmed Aliefendić piše o Arifu Tamburiji, pehlivanu. Događaj o kojem govori se zbiva 1., 2. i 3. novembra 1929. godine kada je u Janji boravio Tamburija sa svojim pomoćnicima. Tu su i fotografije pehlivana.

Dnevnik završava Alija Aliefendić, brat Ahmedov, 1. aprila 1930. godine. Ahmed Hamdi Aliefendić je umro 31. marta 1930. godine.

Na posljednjim stranicama *Dnevnika* Ahmed je pribilježio: „*Tarihi rođenja moga i moje djece*“.

Zaključak

Jezik *Dnevnika* odlikuje i neke čisto bosanske crte. One se s pravom mogu smatrati i osobinama bosanskoga književnog jezika, zato što pripadaju književnome funkcionalnom stilu.

U izrazu Ahmeda Aliefendića prisutni su dijalektizmi uže rasprostranjenosti, ali i dosta različitih općih dijalektizama, koji se mogu smatrati književnim odlikama našega jezika, koji je zasnovan na bošnjačkom govornom naslijeđu, naročito naslijeđu bosanskih čaršija, centara bošnjačke kulture i nosilaca jezičkog kontinuiteta.

Tako su u *Dnevniku* prisutni fonetski dijalektizmi:

- različita gubljenja suglasnika: *šenica, tudi, pone, to jes, trefi, janje,...*
- grupa *hv* daje *f*: *ufati, fala, prifatiše,...*
- različite suglasničke asimilacije i disimilacije: *odavle, potlje, nekije, igda,...*
- prijelaz *že > re*: *more bit*
- dosljedna upotreba sonanta *j* u svim položajima: *nejma, mejhana, jerbo, fijaker,...*
- sonant *r* u prijedlogu: *bez > brez*

Javljaју se i morfološki dijalektizmi:

- zamjenica *vas* (sav): *u negjelju vas dan padala,...*
- glagolski oblici: *ovariše* (pogoditi), *naljegla vojska* (naišla vojska),,...

Od leksičkih dijalektizama uočavamo:

- pokazna zamjenica *to*: **to, eto, oto**
- mjesni prilog *tu*: **tudi, tude, tudije**;
- prilozi: *doli, obdan, plaho, ovud, ozgor*,...

Iščitavajući i proučavajući sadržaj *Dnevnika* Ahmeda Hamdi Aliefendića možemo istaći sljedeće.

Dnevnik sadržajno nudi dosta informacija o historijskim dešavanjima u Janji i Bosni i Hercegovini uopće.

Takođe nam *Dnevnik* može pružiti dosta informacija o ljudima i uslovima života ljudi tog doba.

U *Dnevniku* je zabilježen znatan broj imena, najčešće muslimanskih, mada se spominju i imena onih koji su u to vrijeme živjeli u Janji ili koji su dolazili u vezu sa događajima o kojima je Aliefendoć pisao. Uz imena često se navode i zanimanja tih osoba ili neka druga karakteristika. Dakle, zanimljiva je antroponimijska građa, onomastika uopće.

Aliefendić spominje i naselja, mahale i dijelove zemljišta.

Događaji, a naročito vjerski praznici, te rođenja ili smrti su datirani po hidžretskim godinama:

„Rodio sam se 1299. **po hidžretu**, (1881. 26. aprila).“ (str. 1)

„...umre 22. aprila 1900.g. (23.**zilhižeta** 1317.g.)“ (str. 2)

„Rodila mi se hći Zuhra 24 januara 1901. (1319. 5 **ševvala**) po hidžretu.“ (str. 3)

„Na 6. aprila 1903. (9. **Muhar**. 1321. rodi mi se kći Zumra.“ (str. 4)

„Danas na 14 **Redžebi – serifa** 1323. počesmo učiti djecu u mektebu.“ (str. 16)

„...na 9. **Muharrema** 1321. po hidžretu.“ (str. 112)

Čitamo i narodne nazive:

„Iza toga do **Aligjuna** nije se ništa trefilo“ (str. 98); „Oh! ja kakva je danas studen pa baš na **blagovjest**, ama baš nekad se ovarije pa bude ko što kaže narodna poslovice „**Blagovjest** – pripovjest“...“ (str. 3); „Danas je dan odviše lijep i vruć baš kao da je o **petrovu** – gotovo tako vruće.“ (str. 4) ; „Nejma ljeta bez **gjurgjeva** dana“ (str. 5).

Za dane u sedmici koristi nazive: *ponegjelnik, utornik, negjelju, neđelju*...

Česta upotreba zamjenice *tko, netko, svatko*, ali i *ko, neko, svako*.

Pored ijekavizama: *nijesam, sijelo, lijepo*..., susrećemo i ikavizme: *sidio, nigdi*..., te ekavizme *nigde, predlog*...

Kad je riječ o dijelektizmima, prisutna je u *Dnevniku* regresivna asimilacija u samoglasničkoj grupi – **ao** (*pošo, došo, mogo, uteko*), zatim redukcija finalnog vokala – **i** u infinitivu (*da mu je posakriva(ti) glasove*).

Navedenim primjerima je potvrđeno bogatstvo dijalekatske leksike .

Kur'anski stil se prepoznaje kao stilska odlika Aliefendića, on piše:

- „Allah najbolje zna“
- „...to sami Svemogućí Allah znade“
- „Na to Allahu sućur činim Da Bogda da mi hairli i Amelisalih i alim bude.“ (str. 24)
- „Da Bog dade da bude na posnos i diku cijeloj našoj domovini Amin!!!“ (str. 79.)
- „Da nam Allah u sevab upiše.“ (str. 15)
- „Blago onom kome je Allah na pomoći, i ko se oslanja (tevećul čini) na Allaha.“ (str. 18)
- „Hvala Svemoćnom Allahu na njegovim nimetima.“ (str. 32.)
- „Da ga Allah dženetí firdevsom obraduje.“ (str. 12)
- „Bože dragi ka li će opet mirno i slobodno doba zastupiti!“
- „Da Allah dade našim dobrotvorima i u umoru bereketa a na onom ljevšem svijetu, dženetul firdes ...“

U *Dnevniku* je uočena upotreba tri pisma od kojih su dijelovi teksta napisani bosančicom doista interesantni zbog određenih grafijskih rješenja (grafeme *g* i *ć*). I arebica pokazuje prilagodbu fonološkom sistemu bosanskoga jezika. Sadržajno *Dnevnik* Ahmeda Hamdi Aliefendića pruža dosta materijala za detaljnija istraživanja (npr. *optativ* koji u našem jeziku nije dovoljno izučen). Takođe leksičko bogatstvo *Dnevnika* te antroponimijska građa nude mogućnost detaljnijih istraživanja.

Literatura

1. Original *Dnevnika* Ahmeda Hamdi Aliefendića
2. Babić, Stjepan, *Jezik*, Zagreb 1967.
3. *Gramatika bosanskoga jezika*, Sarajevo, 1890.
4. Grupa autora, *Jezik u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 2005.
5. Grupa autora, *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, Sarajevo 1994.
6. Hadžagić, Amira, Duži oblici genitiva, *Bosanski jezik, Časopis za kulturu bosanskoga književnog jezika*, broj 3, Tuzla 1999, 86-92.
7. Hadžagić, Amira, Duži oblici dativa i lokativa, *Didaktički putokazi, Časopis za bosansku nastavnu praksu*, broj 17, Zenica 1999, 67-69.
8. Halilović, Senahid, *Bosanski jezik*, Sarajevo 1991.
9. Halilović, Senahid, *Pravopis bosanskoga jezika*, Sarajevo 1996.
10. Institut za jezik u Sarajevu, *Jezik bosanskohercegovačkih pisaca 19. vijeka*, Institut za istočnoevropske i orijentalne studije (Oslo), Sarajevo 2005.
11. Isaković, Alija, *Rječnik bosanskoga jezika (karakteristična leksika)*, Sarajevo 1995.
12. Jahić, Dževad, *Jezik bosanskih muslimana*, Sarajevo 1991.
13. Jahić, Dževad, *Trilogija o bosanskom jeziku*, Sarajevo 1999.
14. Jahić, Halilović, Palić, *Gramatika bosanskoga jezika*, Zenica 2000.
15. Klaić, Bratoljub, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb 2004.
16. *Leksikon bosanskoga jezika*, Tuzla 1997.
17. Pašić, Nedžad, *Bosanski jezik i bosanskohercegovačka književnost u nastavi*, Gračanica 1998.
18. Skok, Petar, *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, Zagreb 1973.
19. Škaljić, Abdulah, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo 1989.
20. Vujaklija, Milan, *Leksikon stranih reči i izraza*, Beograd 1961.